

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

Här skall alltså avhandlingens alla trådar dras ihop. Greppet er fyndigt og det ger goda resultat. Genom jämförelsen kan Ehriander påvisa en mängd likheter mellan de två romanerna. Det kan gälla fredliga (eller krigiska) möten mellan olika kulturer eller det fruktbare bruket av resonemang kring ”då som nu”, det vill säga att människan egentligen inte har förändrats så särskilt mycket genom tiderna. Det kan gälla berättarens bemödanden om att läsaren ska identifiera sig med berättelsens personer eller budskapet att det bästa är att vara en fri och aktiv människa men samtidigt en som vill leva i fred.

Utifrån dessa likheter drar Ehriander slutsatsen att det humanistiska budskapet egentligen inte har förändrats genom författarskapet. Redan som debutant var Söderhjelm klar över var han stod och vad han ville förmedla till sina unga läsare.

Däremot menar hon att Söderhjelm genom åren blir en mer erfaren berättare. Tempot är högre i de senare böckerna och berättartekniken mer invecklad, ibland med karaktär av formexperiment. Detta kan vara riktigt vad gäller just de två böcker hon jämför i detta kapitel, *Rid mot nordväst* och *Okänt land*; den senare boken är mer medvetet skriven. När det gäller hela författarskapet blir slutsatsen dock alltför svepande. Som väl redan framgått ser jag avhandlingens brist i avsnitten om Berättandets former, dels eftersom just formproblem där sällan diskuteras, dels eftersom resonemangen ofta tenderar till att bli alltför allmänna. Gång på gång påpekar Ehriander att Söderhjelm är en god berättare, mer sällan beskriver hon hur han bär sig åt.

Av de böcker som behandlas i avhandlingen har två definitivt karaktären av formexperiment, *Aldrig kom den sommaren* (1961) och *Kärlek och krig* (1965). Ingen av dessa böcker fick egentligen den uppskattning de förtjänar, medan den mer rakt berättade *Mikko i kungens tjänst* (1959) hade gett både ära och beröm. Kanske var det därför Söderhjelm återgick till ett lugnare berättarsätt, som han därefter egentligen aldrig lämnade.

I vilket fall bör mina anmärkningar här inte skymma det faktum att själva huvudlinjen, humanism och historiesyn i Söderhjelmns historiska författarskap, den lyfter Ehriander väl fram. Hennes teser bygger på en teori- och litteraturbakgrund mer imponerande än jag här haft utrymme att mer än göra korta nedslag i.

Den diskussion jag här fört innebär inte heller någon motsättning till att jag läst Ehrianders

avhandling med stort nöje. Texten är välskriven och levande. Hon är en god stilist. Avhandlingen är dessutom ett pionjärbete, som lyfter fram ett författarskap annars i fara att glömmas bort. För efter att ha läst Ehrianders bok; nog kvarstår faktum. Visst är Kai Söderhjelm svensk barnlitteraturs störste humanist!

Karl Lindqvist

Skans Kersti Nilsson, *Det förlorade paradiset. En studie i Göran Tunströms Sunneromaner* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, 44). Göteborg 2003.

”Jag tycker fortfarande om Sunne, når ingen er vaken. Når Storgatan ligger ren og blank, når droppar av dagg ännu vilar i rosorna og klematisen på verandor og väggar ser nyduscha ut, når husen tack vara östersolen är nymålade av ljus.”

Det er fortelleren Stellan Jonsson Lök som i *Berömda män som varit i Sunne*, avgir denne kjærlihetserklæringen til Sunne, og det er lett å høre forfatterens stemme bakenom fortelleren i en form for et sent oppgjør med sin egen tidligere utleveling av Sunne, beskrevet med ironi og nostalgi og raseri f.eks. i *Tjuven* etter at småbyen er ødelagt av fornyelse og modernisering, og fortelleren i *Berömda män* er ”den siste i Sunne som krattar grusgangen”. Tekstenes barndomsverden er stengt for alt utenom den fortelling som skaper og gjenskaper, i et håp om å forstå. Det er med andre ord Sunne på 40- og 50-tallet, det Sunne forfatteren vokste opp i og dro bort fra, for bare sporadisk å komme tilbake og aldri for lengre tid om gangen, som er tiden og rommet – the timespace – i Sunne-romanene, for nå å bruke et engelsk begrep fra Mikhail Bakhtins kronotop-studier.

Jeg begynner slik fordi det i noen tid fremover i stor grad skal handle om tid og sted, aller mest kanskje om sted, om stedets betydning for skapende aktivitet, om stedets betydning for og i litteraturen, eller for å sitere Göran Tunström selv, det skal handle om dette: ”Att ha begåvats med ort. Och med en exil som mytologiserar den.” Kersti Nilssons avhandling for doktorgraden, *Det förlorade paradiset. En studie i Göran Tunströms Sunneromaner* berører slike spørsmål, men har så vidt jeg kan se hovedvekt på første del av tittelen – det tapte paradiset – selv om paradiseskrikselsene med fall, utdrivelse og tap er lokalisert til Sunne.

Det geografiske rommet blir nøye beskrevet i avhandlingen, men selve den betydning tilegnelsen av et sted og den helt avgjørende rolle det spiller for kreativiteten og struktureringen av det litterære univers, vektlegges mindre. De fire romanene som behandles er bestemt som "Sunneromaner" og betraktes som en enhet, enkeltvis og som to par – diptyker. Det er markante forskjeller mellom de fire romanene, og disse får doktoranden tydeliggjort gjennom avhandlingen.

Innledningsvis antyder doktoranden, øyensynlig uten å legge større vekt på det som likevel fremstår som en underliggende hypotese, at Sunne-romanene lett kunne blitt regionale beretninger – det vi på norsk kaller heimstaddiktning – med mange skrøner og merkelige figurer i en avkrok av Sverige og verden, men at de blir noe annet og mer – blir litteratur, inntar litteraturens endeløse rom av tekster, ved at Tunströms tekster trekker på mønstre og forestillinger, ikke minst religion og mytestoff av mange slag. Slik kommer hendelser og begivenheter i Sunnes lille verden til å bety langt utover seg selv fordi de språklig, strukturmessig, fremstillingsmessig settes inn i denne store og allmenne kulturkode. Det er et viktig synspunkt, vel verdt å undersøke, slik vi skal se doktoranden gjør. Om det så er et evighetsperspektiv Sunne-tekstene settes inn i, eller om det blir stor litteratur ved å sette stjernehimmelen over Fryksdalen, er et annet spørsmål. Litteraturen setter ikke sin mening på så enkelt vis som at det nære forklarer det fjerne, eller omvendt, eller at den ytre verden og beskrivelsen av den tilsvarende den indre verden, f.eks. hos sentralfigurene i Sunneromanene. Sunnes mening og funksjon skal og må selvsagt undersøkes i en avhandling som denne; spørsmålet er hvordan man går til veies, og om hvilke undersøkelser en litteraturvitenskapelig avhandling bør prioritere.

Jeg har antydnet noen punkter hvor vi skal kunne diskutere vektlegging og betydning, og det ser jeg frem til. Men først nå en mer sammenhengende presentasjon av Kersti Nilsson avhandling om Göran Tunströms Sunneromaner.

Avhandlingen tar sikte på å belyse Sunneromanene som en enhetlig og helhetlig, dvs. i noen grad sammenhengende, del av forfatterskapet. Det legges ikke større vekt på å avgrense Sunne-romanene fra andre Tunström-bøker med Sunne som sentrum, eller i forhold til det øvrige forfatterskapet. Men den helhetlige forståelsen av forfatterskapet, som jo heller ikke er en uproblematisk

term i dag, styrer alle lesninger for så vidt som det ligger en fenomenologisk forståelse, med støtte i tematisk kritikk, under hele avhandlingen, slik at den forfatterstørrelse som er et resultat av sine tekster, blir viktig. Med støtte i tidligere forskning som også har valgt å avgrense "Sunne-romanene" til *De heliga geograferna*, *Guddottrarna*, *Juloratoriet* og *Tjuven*, vil kandidaten studere disse romanene som "enhet och episkt universum." Det er Sunne som er forfatterens oppvekststed, stedet han bærer med seg og aldri unnslipper, et sted midt i verden, et mentalt sted like mye som et geografisk, men om stedet er paradiset eller helvete, avhenger alltid av romanfigurenes evne til å nå frem til de riktige orden, til å holde jubelens kategorier ved like, til å tviholde på at man ennå kan høre "syrsorna fila" på Melanderska trekanten, eller akseptere at livet lar seg leve om man ikke hører dem. Derfor er det også rimelig og riktig at spørsmålet om å skape seg selv, nå fram til en identitet, overkomme frykten for virkeligheten i et etisk prosjekt som gjelder det å bli helt og sant menneske, vektlegges så sterkt i avhandlingen.

Hovedspørsmålene doktoranden stiller seg er følgende: Hvordan ser det episke univers ut slik vi møter det i Sunne-bøkene? Det kan besvares på mange måter, men kandidaten følger opp med noen presiseringer i forlengelsen av det første spørsmålet:

– Hvordan ser rommets og tidens dimensjoner ut og hvilke funksjoner har disse. Antakelsen er at det finnes en typologisk struktur som tilsvarende Genesis og Apokalypsen i bibelsk forstand, og at Tunström låner denne større struktur i større eller mindre grad i alle de fire romanene det her er snakk om.

– Hvilke forandringer kan man se fra roman til roman?

– Hvordan er den estetikken som styrer denne episke verden?

– Hvordan forholder bøkene seg til andre kulturelle og litterære verdener, tradisjoner, forlegg? Her blir arven og påvirkningen fra Lars Ahlin og Selma Lagerlöf hovedsak.

Og endelig:

– Hva er det som karakteriserer Sunne-romanene når det gjelder fortellerstemme? Herunder faller også et spørsmål om litteraturens etikk inn.

Dette er mange og omfattende problemstillinger, og når de skal utprøves og undersøkes på fire etter

måten kompliserte og ganske så forskjellige romaner, har doktoranden gitt seg selv en skikkelig utfordring. Hun får ikke plass for omfattende spekulasjoner, verken teoretisk, metodisk eller analytisk. Spørsmålene og problemstillingene er så mange at avhandlingens siktemål og håp må bli å komme fram til det som er karakteristisk for disse bøkene og det som i sum konstituerer meningen i bøkene, for noen dyp og detaljert tekstanalyse er ikke tenkbar innenfor rammen av avhandlingens omfang, om man på noenlunde tilfredsstillende vis skal undersøke, utrede og gi begrunnede svar på spørsmålene. Men jeg godtar de avgrensninger som er gjort, og som blant annet holder mye utenomsnakkborte.

Spørsmålene gjelder altså grovt sagt hvordan den romanverden og den romantid som fremstilles i Sunnebøkene ser ut, hvordan den konstitueres, hva den utsier og hva den har å si. De gjelder også hvilke formidlingsgreper – bruken av forteller, forlegg, myter, symboler allegorier, gjenkommende mønstre eller greper – som Tunström benytter. Spørsmålene om utvikling eller forandring fra roman til roman blir mindre viktige i avhandlingen; kanskje fordi de to første hører så tydelig sammen, og i og for seg mangler et tredje og avsluttende bind forfatteren ikke kom seg til å skrive, mens *Juloratoriet* løfter seg høyt og langt og vidt og bredt over de andre, og *Tjuven* på sett og vis bare tar sitt utgangspunkt i Sunne selv om den i spennet mellom Genesis og Apokalypse som brukes som analysegreper på makronivå selvsagt er den mest utpregede av alle romanene.

La meg oppholde meg litt til ved hypotesene og spørsmålene som avhandlingen setter seg som mål å besvare. Når avhandlingen skal ta opp spørsmål som er så forskjellige, må den nesten innrømmes friheten til å være eklektisk i sin teoribruk. Kandidaten beskriver da også sin teoretiske orientering veldig bredt: ”Inom en övergripande, hermeneutisk tolkningstradition kombineras ett fenomenologiskt, narratologiskt och dialogiskt synsätt” (s. 10). Hun sier videre at hun har valgt fenomenologisk perspektiv som et resultat av at hun vil studere Sunneromanene som episk univers, og glir så over til den tematiske kritikken og til Georges Poulets tanker om at å lese en bok er å la seg invadere av en annen bevissthet og identifisere seg med denne. Kandidaten har, som tidligere antydde, en forståelse av at det mikrokosmiske perspektivet, detaljene i Sunne og nærliggende områder, åpner mot det mentale landskap, det indre

rommet – slik at subjektive strukturer, det indre liv – kan studeres. Her nevnes Bachelards poetikk om rommet som teoretisk støtte, men det mest avgjørende ved det fenomenologiske perspektivet er tanken på forfatterskap som en helhet og lesningen av enkeltverkene som stadier i den implisitte forfatters utvikling. Dette er spennende og dristige tanker, men ikke uten sine problematiske sider, som vi skal komme tilbake til.

Til det større perspektiv og for å lese de større strukturenes betydning sier doktoranden at hun vil bruke Northrop Frye. For studiet av tid og rom vil hun anvende Mikhael Bakhtins begrep om kronotopen, mens Mircea Eliade tenkes brukt for å avlese terskelopplevelser mot det religiøse. Det er en selvstendig innsikt med stor betydning, som godt kunne vært gitt større plass i innledningens planer for avhandlingen og i selve avhandlingen, når Kersti Nilsson kobler mellom terskelposisjon og uttrykket å ”vända sig om” – et uttrykk som hun også finner hos de to forfattere hun samler seg om som forbilder for Tunström – nemlig Selma Lagerlöf og Lars Ahlin. Jeg kunne gjerne tenkt meg Tunström lest i forhold til andre forbilder som ikke er så opplagt, men slik at vi faktisk løftet blikket ut over Sverige og svensk litteratur – slik Tunström selv gjorde så fort han fikk anledning til det. En roman som *Juloratoriet* viser indirekte til en uhyre bred lesning, og er vel egentlig en roman som bare kan bli til i selve Litteraturens uendelige tekststrom – dvs. i forhold til verdenslitteraturens store verk.

Det er helt opplagt at fortellerens rolle og hele fortellemåten i så komplekse romaner som f.eks. *De heliga geograferna* og *Juloratoriet* må vies stor oppmerksomhet. Når man leser avhandlingen som helhet, kan nok hovedvekten synes å ligge et annet sted enn på det narrative eller narratologiske. Likevel, skal Sunne studeres som episk univers, er det rimelig å trekke frem Bakhtin igjen, denne gang med hans forståelse av dialogisitet, og doktoranden tyr også til Gérard Genette og Linda Hutcheon til hjelp for lesningen av paratekstuelle og intertekstuelle og metapoetiske trekk ved romanene. Endelig nevnes både Martha Nussbaum og Emmanuel Levinas som støttespillere når avhandlingen til slutt skal berøre spørsmål av etisk art.

Jeg har oppholdt meg så vidt mye med det vi kan kalle avhandlingens problemstilling og dens teoretiske orientering, slik dette legges frem som en plan for arbeidet, som hypotese, spørsmål, ana-

lyseoppgaver, målsetting. Men jeg har også sagt noe om hvordan det blir realisert i avhandlingens hovedkapitler. For det er selvsagt slik at avhandlingen trofast er disponert og strukturert i tråd med de problemstillingene jeg har nevnt, med noe i tillegg. Etter innledningskapitlet kan vi følge doktorandens arbeid med de fire romanene ut fra de perspektiv hun har valgt i fem deler eller avdelinger: Først "Det geografiske rummet," deretter "Den mytiske tiden. Genesis og apokalyps". Tredje del omhandler litterære forbilder, mens "Sunnerromanernas poetik" utgjør del IV. "Jaget og tiltalet" – om fortelleren og fortellingen som søken etter identitet – drøftes i del V der kandidaten når fram til en forståelse av tekstenes norm eller holdning som faller sammen med den sene Tunströms romslige forståelse av tilværelsen og alle de merkelige mennesker som skal til for å skape en verden. "Både-og" blir et nøkkeluttrykk for romanenes evne til å blande imaginasjon og virkelighet, drøm og dåd, det vakre og det uskjønne. Mye hos Tunström snur opp ned på våre konvensjonelle måter å tro på, og latter og humor kan være stikkord for det som gjør tilværelsen utholdelig.

Tunströms hovedpersoner har ett oppdrag, på vegne av seg selv og slekten, gjerne knyttet til far, og det er presist nok når doktoranden beskriver det som søken etter selvforståelse og selvinnsikt. Men vi arbeider med litteratur, og de bevisste eller ubevisste valg som bestemmer innretningen i karakterenes liv, ligger ikke hos tekstens personer, men i tilfelle hos skaperen bak dem. Det handler altså om å skape en sammenhengende fortelling, for i det øyeblikk fortellingen om vårt liv, vår fortid, vår begynnelse, vår historie, blir sammenhengende, er også vår mentale balanse gjenopprettet, vår sjelelige sunnhet på plass. Del V av avhandlingen, med vekten på de etiske imperativer og Tunströms gjeld til bl.a. Kierkegaard og Ahlin, er fint gjennomført, men kunne kanskje ha gitt bedre rom for fortelleren og det fortalte – ikke bare for implikasjonene av det.

Ut fra introduksjonskapitlets teser og spørsmål følger disse resten av avhandlingen med folgeriktig nødvendighet. Strukturen er oversiktlig og tydelig, og for hvert problemområde, blir alle fire bøkene behandlet i det som merkelig nok viser seg å bli kronologisk rekkefølge. Det kan virke merkelig at kapitlet om "forbilder" er avhandlingens midtkapittel og ikke kommer langt tidligere, men det er et godt kapittel, med en over-

bevisende argumentasjon for nærhet og slektskap til Lagerlöf og Ahlin. Det kan forsvare sin plass fordi det følges av kapitlene som studerer stil og fortellemåte og tar opp romanuniversets tematiske betydning. Avhandlingen er velskrevet, den er tilgjengelig også for den som ikke er litteraturforsker, og alle de fire romanene blir noenlunde lik oppmerksomhet til del i hvert kapittel – selvsagt i noen grad avhengig av om det har noe for seg å se alle bøkene fra samme vinkel. Jeg er imponert over både viljen og evnen til å gi alle romanene likeverdig og grundig behandling på de analysenivåene doktoranden har valgt ut, for jeg ville selv utvilsomt ha sagt at avstanden i kvalitet mellom den beste av de fire bøkene og de tre andre er så enorm, at den ene måtte gis fortrinnsrett i alle sammenhenger.

I avhandlingen får *Juloratoriet* på sett og vis sin første rett og det den fortjener fremfor de andre romanene fordi det er dens etiske budskap, dens sorgbearbeidelse, dens terapeutiske effekt som først og sist kan bidra til avhandlingens sluttforståelse av at leseren og kritikeren og forskeren på sett og vis alltid befinner seg i en grensetilstand eller på terskelen mellom fantasiens og virkelighetens verden.

Avhandlingen er kalt "Det förlorade paradiset. En studie i Göran Tunströms Sunneromaner" – og først slo det meg at mer opplagt og forutsigelig tittel var vanskelig å tenke seg. Men deretter spurte jeg meg selv: Kanskje ligger det noe langt dypere i "paradise lost" her. Vi må spørre hvilket paradiset som er tapt, og i hvilken betydning. Det burde også være mulig å tenke seg en videre forståelse av "Sunneromaner," og det bør absolutt drøftes grundigere hvorfor "Sunneromanene" bare kan være de fire som her er valgt ut. Jeg er ikke overbevist av argumentasjonen på avhandlingens første side.

Det redegjøres i innledningskapitlet for de teorier og de teoretikere som skal brukes i analysene av Sunneromanene, og det blir lovet en grundigere innføring i teoriene når vi kommer til selve analysekapitlene. Jeg tar det for gitt at teorien som introduseres er tatt med fordi tekstene krever det, eller fordi det er rimelig å anta at f.eks. Bakhtin og Bachelard sammen kan gi utbytte ved studiet av sted, konkret og litterært. Men det er ikke slik at vi kan velge fritt blant teoretiske tilnærminger, og blande dem etter forgodtbefinnende. Noen teorier må faktisk betraktes som gjensidig ekskluderende. Jeg sier ikke at doktoranden har gjort seg

skyldig i slik sammenblanding; jeg godtar at den overgripende tolkningsforståelsen kan suppleres og søke støtte i mange andre teoretiske spekulasjoner og metodiske grep. Likevel burde det ha vært resonnert mer omkring forholdet mellom presentasjon av teori og anvendelsen av dem i analysekapitlene i avhandlingen.

Det er mitt bestemte inntrykk at mange teoretikere og posisjoner blir introdusert, både i innledningen og ved kapitlenes begynnelse, men bare i noen grad kommer til anvendelse – slik at teori og analyse av og til blir stående ved siden av hverandre – uten det tolkningsutbytte teoriene anvendelse burde gi.

La meg i alle fall gi et eksempel eller to for å vise at teori som lanseres ikke blir brukt i større grad og samtidig kanskje vise at det er mer nærliggende å velge annen teori – noen ganger til og med fra de samme teoretikerne. For det første blir Auerbachs *Mimesis* og hans *Figura* nevnt. Siden mønstre og strukturer fra Bibelen utgjør en så stor del av analysen i bl.a. "Den mytiske tiden," ventet jeg meg forsøk på tettere og mer gjennomført figuraltolkning f.eks. av *De heliga geograferna* og *Guddöttrarna*. Kandidaten sier videre at hun for å vise "hur Sunneromanerna er konstruerade" har valgt støtte i narratologien. Skulle bare mangle. Men hva er narratologi, om ikke studier i narrativitet, i fortellekunst? Er narratologien tatt i bruk om Genettes *Palimpsestes* og *Paratexts* vises til, mens *Narrative Discourse* er utelatt. Heller ikke forskere som Mike Bal, Seymour Chatman, Paul Ricoeur eller andre som virkelig arbeider med narratologi er nevnt. Og hvorfor er ikke Peter Brooks med, for han har da virkelig studier av forholdet mellom fortelling og psykoanalyse som kunne være ypperlig redskap f.eks. for analysen av Sidners sørgarbeid og for så vidt for helhetsstrukturen i *Juloratoriet*? Vi skal komme tilbake til paratekst og intertekst og slikt, som er viktig nok, men egentlig en narratologisk undersøkelse slik det blir lovet i innledningen blir ikke gjennomført.

Valg av teori og anvendelsen av den er selvsagt avgjørende i vårt fag. En av de teoretikere jeg satte store forventninger til bruken av da han tidlig ble introdusert, var Mikhael Bakhtin. Hans dialogisme-begrep blir fint koblet med Eliade. Her har jeg ingen spørsmål. Teksten viser også til *Skrattets historia*, og det fungerer i forhold til den forsonende og skapende latter f.eks. i *Juloratoriet*.

Et begrep som finnes hos flere av de teoretikere som brukes i avhandlingen, bl.a. Genette og Eli-

ade og Bakhtin, er "Trøskel" – på norsk terskel – på engelsk "threshold". Det blir et nøkkelord mange steder i avhandlingen. Det er ett av dem som gir størst utbytte; bl.a. når toposet "vända sig om" brukes om terskelsituasjoner som kobles enten mot noe religiøst eller mot bevisstgjøring, innsikt og forsoning. Det kunne ha vært brukt enda mer i forbindelse med paratext-analysene i del V, for paratekster angir også terskelposisjoner, for leseren overfor teksten. "Threshold experiences" kommer så ofte at det nesten er sånn at man savner ordet "epifani" i avhandlingen, men det ligger kanskje inne i "apokalypse" slik termen anvendes. Jeg er ikke overbevist om utbyttet av to andre bakhtinske termer; nemlig dialogisitet og polyfoni. Selv om andre har studert *Juloratoriet* ut fra det dialogiske, ville det være mulig å gjøre en undersøkelse av polyfoni i denne romanen og slik skaffet seg enda bedre belegg for analysene av de etiske implikasjoner som vektlegges sterkt i siste kapittel.

Men Bakhtins tanker om kronotopen er også viktige i avhandlingen, og det fører oss over til en diskusjon av første hoveddel av avhandlingen, "Det geografiske rummet". Fra Bakhtins kronotop går veien videre til Bachelard, noe jeg er helt enig i om man skal få fullt utbytte av kronotop-tenkningen. Den klare strukturen som bygges opp rundt Sunnes skiftende funksjon i de fire bøkene, har jeg stor sans for. De to første romanene fører oss "Inn i Sunne;" i den neste (*Juloratoriet*) er vi i Sunne, mens *Tjuven* tar oss ut av Sunne. Man kunne spørre hvor *Berömda män* så tar oss, men det gjør jeg ikke. Likevel: i dette kapitlet som tar for seg rommet, finnes ikke en eneste referanse til Bakhtin, og i kapitlet som tar for seg tiden anvendes kronotoptenkningen først helt mot slutten (s. 72) der metamorfosens kronotop beskrives som krysningen av hverdagens og eventyrets tidsrekke, og gir god mening. Jeg mener helt klart at Bakhtins kronotop-begrep kunne ha bidratt betydelig til geografi-kapitlet, og det ville da kanskje med nødvendighet ha influert følgende kapittel også. La meg forsøke en tankerekke:

Chronos og Topos – tid og rom – kan krysse hverandre på mange og intrikate måter i fiksjonstekster, og i Tunströms Sunne-romaner tror jeg vi er ved et helt spesielt krysningspunkt der tid og rom og evighet møtes, slik Flannery O'Connor sa om seg selv og sine samtidige sørstatsforfattere. "Place in fiction" – stedet, orten, Sunne i våre romaner, er der hvor temporale og spatiale relasjo-

ner møtes og skaper betydning. De viktigste kronotopene hos Bakhtin er ellers veien – som eger seg ypperlig for å studere romanen med dens utstrekning og varighet; terskelen, med dens øyeblikkelige og korte innsikt i krise og brudd; og Huset, som ikke bare er det indre rom, barndommens internaliserte landskap, men mulighetenes sted for trygghet og stabilitet og nærhet. Bachelard vektlegger rom der Bakhtin tenderer til å vektlegge tid, men det er det uadskillelige i tid og rom som kjennetegner kronotopen. Avhandlingen vender gjentatte ganger tilbake til spørsmålet om ”virkelige verdener” – Sunne i verden, vs. stedet i romanene, og som et mentalt sted for personene i romanene. Kronotopenkningen tar for gitt at en konkret plass fins og er nødvendig før den omskrives til noe annet i litteraturen. Hvis kronotopen føyer sammen eller er møtested for tid og rom, er det kanskje også litt merkelig å skille rom og tid i to ulike kapitler, selv om jeg mener det fungerer godt i avhandlingen.

Hva vil jeg så med dette? Ikke annet enn å undersøke om en teoretiker og en teori som introduseres tidlig kunne vært brukt med større utbytte når det gjelder den viktige diskusjonen om stedet og tiden i Tunströms romaner, om ikke veiens kronotop kunne egne seg i lesningen f.eks. av *De heliga geograferna*, og om ikke nettopp den mytiske tid og de bibelske paralleller gjør at en analyse som tar opp sammenfallet mellom tid, sted og evighet, kunne ha vært berikende? Vi ville samtidig kanskje fått sagt noe mer og annerledes om Tunströms kreativitet og forutsetningene for hans diktning, utenom de mønstre han selvfølgelig låner fra tradisjonen. Når jeg sier dette, er det fordi det under en opposisjon skal være mulig å så noen tankefrø, lære noe fra seg – og det er altså min bakgrunn i sørstatslitteraturen – den mest stedsbevisste litteraturen det er mulig å tenke seg – som gjør at jeg tenker i slike baner som jeg nettopp gjorde. Göran Tunström ville for eksempel utvilsomt ha underskrevet på det meste i Eudora Welty's essay om ”Place in Fiction.”

Da har jeg ikke tenkt å gå nærmere inn på de to første kapitlene. Det tredje, om forbilder, har jeg stilt et generelt spørsmål til tidligere, så det går jeg lett forbi. Jeg mener det gir en tett, godt argumentert og overbevisende fremstilling av forholdet Tunströms tekster står i til Ahlin og Lagerlöf.

I underkapitlet ”Text och tradition” (s. 142-156) er de tre helt sentrale og avgjørende begrepene paratext, intertext og parodi – alle sammen

vanskelige begreper, flertydige, vage – brukt på ulike måter. La oss begynne med paratekst, et begrep konstruert av Genette, og som blir redegjort for bl.a. med et langt sitat fra boken *Paratexts: Thresholds of Interpretation* (s. 143). Nøkkelordet er igjen ”threshold”, og de mange typer terskler mot teksten som finnes. Når dette så brukes aktivt i tekstlesningen, gjøres det bare for *De heliga geograferna* og *Tjuven*, hvor det finnes en rekke epigrammer, mottoer, sitater som innleder ulike deler eller kapitler. Men paratekst er et langt mer omfattende begrep, og det burde anvendes på alle de fire bøkene slik at en generell forståelse av betydningen av paratekstene hos Tunström ble mulig. Mitt poeng er at paratekst er et mye videre begrep enn det blir anvendt som i den praktiske analysen.

Hva så med intertekstualiteten hos Tunström? Vi får faktisk ingen intertekstuell undersøkelse eller analyse, ikke engang påpekning av hvor viktig den er eller hvordan Tunström anvender dette grepet? For det kan ikke være slik at intertekstualiteten ene og alene eller først og fremst tjener parodiens hensikter? Tilløp til intertekstuell lesning finnes nemlig helt tydelig i avsnittet om parodi – i den forståelse Linda Hutcheon gir til beste, og som ikke er den eneste mulige. Parodi som omveltning ved at det hellige blir profant eller omvendt, ved at skikkelser får trekk av mytiske forgjengere, men feiler eller degraderes: alt dette er fine poenger. Men når Victor fremtreder som Telemachos, eller Sidners situasjon spiller vagt mot Oidipus-myten, er det ikke tilstrekkelig å beskrive dette som ”igenkänning” eller som det både-og som er identifikasjon og inversjon i ett og samme grep. Tunströms intertekster er produktive, tekstskapende grep som bidrar til å sette betydningen og gi tolkningshjelp langt ut over det parodibegrepet kan fange inn. Det må være mer å hente i undersøkelsen av intertekster i Tunströms Sunneromaner.

Jeg har allerede gitt kommentarer og stilt spørsmål til fortelleren og fortellemåten, og skal ikke bruke mye plass på dette. På side 160 heter det: ”Utifrån antagandet, att berättarpositionen är knuten till sökanden efter självförståelse, vill jag studera hur den är knuten till det kreativa, konstnärliga skapandet som identitet. Sambandet mellan berättare och författarna kan beskrivas som starkt.” Ut fra dette ventet jeg meg en narratologisk undersøkelse på formalnivå, ikke i detalj, men der ikke minst fortellerens skiftende roller,

tilsynekomst, inngripen, osv. ble en hovedsak. I siste kapittel får vi en undersøkelse av fortelleren i forhold til tematiske spørsmål som videre knyttes til etiske problemstillinger. Jeg har ingenting i mot det, men etterlyser altså noe av en formalanalyse. Er det mulig å slå entydig fast hvilket menneskesyn som kommer til uttrykk i romanene (jf. s. 172) eller å hevde at samtlige romaner har et indre forløp der "en mognadsprosess belyses, en innsikt förvärvas" (s. 173), uten å ha skaffet seg et sikkert grunnlag i en undersøkelse av forteller og fortelling, uaktet hva som måtte være gjort tidligere?

Det er en side ved min oppgave som består i å kvalitetssikre avhandlingen, også på detaljnivå i fremstillingen og i forhold til litteraturforskningens krav til dokumentasjon, argumentasjon osv. Jeg har nevnt at jeg i det alt vesentligste er tilfreds med fremstillingsmåte, argumentasjon, og med en ærlig og redelig fremstilling av andres synspunkter, kildeangivelser, referanser. Sitat- og henvisningsteknikken forekommer meg litt gammelmodig, men de avvik jeg har funnet i index og bibliografi skyldes nok i all hovedsak en svensk praksis jeg ikke har god nok kjennskap til.

Jeg har ikke hatt mulighet til å kontrollere avhandlingen i alle henseender når det gjelder kilder, referanser, titler etc. – men jeg har lest den nøye, og jeg har altså ut fra faglige hensyn etterlyst noe jeg mente burde ha vært med, og drøftet andre ting jeg mener er med uten at det gir større utbytte. Det er ikke viktig, men jeg liker det lite, når Bachelards *The Poetics of Space* nevnes på engelsk på s. 11, siteres fra på engelsk på s. 27 og anføres i bibliografi på engelsk, mens tittelen brukes på fransk på s. 27. Kanskje brukes den franske tittelen fordi årstallet her angis som 1957, men det er dobbelt forvirrende når den engelske utgaven har årstallet 1969, mens bibliografien viser til en utgave fra 1994. Slik forvirring er ingen tjent med.

Og jeg må nesten spørre hvorfor Rolf Alsings bok *Prästunge och maskrosboll* ikke har funnet veien til bibliografien, selv om jeg skjønner godt at den ikke er brukt i en doktoravhandling. Den burde kanskje nevnes under tidligere aktivitet rundt forfatterskapet og føres opp i bibliografien.

Jeg har også sett på og vurdert bruken av sitater i analysen av Tunströms bøker. Alt i alt er sitatbruken av rimelig omfang, og de fleste sitatene forklarer og støtter opp om lesningen. Men

ut fra avhandlingens struktur – hvor alle bøkene behandles gang på gang fra flere synsvinkler – er faren for gjentakelse stor, og det er mulig å finne nye og like gode sitater i stedet for å gjenta det samme en eller flere ganger – f.eks. om gatefeieren på Storgatan eller påfåglarna samme sted.

Det jeg satte minst pris på å oppdage i en avhandling jeg setter pris på og har hatt glede av å lese nøye og tenke over, var uøyaktigheten i gjengivelsen av Tunström-tekst, spesielt tidlig i avhandlingen. Jeg vet ikke om jeg fant et eneste utskilt sitat som kunne sies å være prikkfritt. Helt enkelt må man kreve følgende:

Sitert tekst må være pinlig lik originalen; dvs. inkludere avsnitt og angi hvor tekst er utelatt. Hopper man en halv eller hel side, bør man ikke markere dette med hakeparantes og tre prikker, men begynne et nytt sitat. Dette syndes det mot nesten konsekvent.

En doktordisputas er et av de få ritualene vi, i litt endret og utvannet form, har beholdt i våre nordiske land. I Norge og Danmark har vi fremdeles prøveforelesninger, selv om de nå blir begrenset til én, og ikke to slik det har vært i evinnelige tider. En disputas er en av de få formaliserte og halvt-rituelle anledninger vi har til å diskutere forskningsresultater på seriøs og høy nivå, for å yte rimelig og rettferdig motstand til de unge og talentfulle mennesker som har valgt å gå i tjeneste hos ordene – både forfatterne og ens egne – og for å vie dem inn til det akademiske liv. Det er nesten alltid en glede. Denne gang har det vært en utsøkt glede å lese en avhandling som helt tydelig er skrevet av et genuint interessert og begeistret menneske, og som tilfredsstillende alle de krav vi stiller til akademisk skriving. Her er ingen flatterier når det gjelder terminologi og begrepsbruk; referanser og henvisninger etterlever de strenge etiske krav vi må stille til forskningsarbeider, og når det glipper en gang i blant, er det så vidt ubetydelig at jeg har brukt lite plass på dette. Når avhandlingen så gjelder Göran Tunströms forfatterskap som jeg har fulgt fra tidlig 1970-tall, og dessuten omhandler transformasjonen av hjemstedet til et litterært landskap, er jeg på kjente trakter. Den forfatter som mer enn noen annen skrev om hjembyen og omskrev hjembyen til et litterært område, ved å omskape det lokale til det apokryfe, den som oppdaget at et område på størrelse med et frimerke tilbød hendelser og tildragelser og mennesker nok til å skape litteratur i et helt dikterliv, ja, det var

”min” forfatter fremfor noen – William Faulkner. Det er kanskje ikke mye han og Tunström har felles hvis vi ikke abstraherer utilitelig, men doktoranden har gjennom sin avhandling og gjennom sine svar i dag bekreftet at min mistanke om det de virkelig har felles, stemmer: de skapte sine bøker, sine skikkelser, sine strålende beretninger ikke ut fra sorg og nød alene, ikke ut fra eksilposisjon hjemme eller langt vekk, men ut fra det eneste som kan føre til stor kunst og uten hvilket den blir døgnflueaktig og likegyldig – ”the generosity of the human spirit”.

Tunström flytter seg i Sunneromanene vekk fra slagskyggen fra Mårbacka og Selma Lagerlöf, samtidig som man en sjelden gang nesten kan registrere at fortelleren stanser opp og lytter, og vi kan mistenke ham for vagt å hører ekkoet av hennes advarsel: ”Nu skall du lyssna på mig.” Han valgte å gjøre det – og slettes ikke å gjøre det. Men det gjorde kanskje ingen forskjell, for i Fryksdalen og ellers i Värmland og i verden ”är vi alla värmlänningar inför Vårherre.”

Hans H. Skei

Charlotte Ulmert, *Visan som gåva. Olle Adolphsons litterära konstnärskap*. Makadam förlag. Göteborg/Stockholm 2004.

Skall en litteraturvetenskaplig avhandling kunna läsas och förstås också av en bildad och intresserad allmänhet, eller är den ett inomvetenskapligt arbete som bör eller får ansluta sig till ett mönster med egen begreppsapparat och terminologi, ett mönster som då utestänger vanliga läsare? Eller, litet fyrkantigt uttryckt: Räcker det med en kartläggning av exempelvis ett författarskap, eller bör skribenten inrikta sig på att precisera och sedan lösa ett eller flera ”problem”, eller omvänt att ”problematisera” hela eller delar av detta författarskap?

Frågan lyfts, enligt min uppfattning, alltför sällan till ytan, men aktualiseras då man läser en avhandling sådan som Charlotte Ulmerts.

Efter att ibland å tjänstens vägnar ha konfronterats med arbeten som välvilligt kan beskrivas som lärda och djupsinniga, men mindre välvilligt som pretentiös abrakadabra, har det varit en lisa också för en litteraturvetare av facket att ta del av Ulmerts bok. Den kan med behållning läsas också av den i vår terminologi obevandrade, den har inga anspråk på att lösa några specifika

problem; den kartlägger däremot minutiöst och närmast kärleksfullt en vispoets livsverk.

I sin inledning, ”Vägar till visan”, presenterar Ulmert Olle Adolphsons litterära konstnärskap och förankrar det i hans uppväxtår. Hon går sedan vidare i hans liv och nämner debutsamlingen *Aubade* från 1956, kontakten med Lulu Ziegler och andra på Hamburger Börs i Stockholm, Adolphsons förhållande till visan och den populärmusikaliska genren under 1960-talet, liksom förhållandet till Evert Taube under 1970-talet. Trubadurbe-greppet diskuteras och tidigare forskning presenteras. Ulmert karakteriserar också sin egen metod såsom kronologisk och tematisk.

I avhandlingens första kapitel behandlar hon sedan *Aubade* och diskuterar Adolphsons tematik i denna diktsamling, utifrån sådant som naturen, kärleken och andra existentiella fenomen. Ulmert poängterar hans intresse för metrik och rytmen, och fäster vår uppmärksamhet på vad hon kallar de romantiska tongångarna i samlingen: den spröda kärleken och den subtila naturen.

I andra kapitlet läggs huvudvikten vid de Adolphsonska visor som anpassats för scenen. Stämningen hos honom blir gladare, ljusare, mer lättsam än tidigare, och Adolphsons egenskap av Stockholmsskildrare befasts.

Det tredje kapitlet fokuserar på hur Olle Adolphson använder musik som tidigare ingått i andra sammanhang, med andra texter, alltså det som brukar kallas musikalisk parodi. Förfarings-sättet liknar vad som sker vid översättning och tolkning av andras texter, något som Ulmert också behandlar i kapitel tre.

Sedan får vi följa Olle Adolphson efter hans kabarétid, alltså efter 1964. Vissamlingarna *Trubbel*, *Slagsmålet på Tegelbacken* och *Duvan och vallmon* innehåller, som Ulmert övertygande redogör för, existentiella bråddjup med tankar kring kärlekens obeständighet och tidens snabba flykt.

Fjärde kapitlet ger exempel på Adolphsons medkänsla med det utsatta barnet, men också hans förmåga att roa barn och vuxna med sådant som teveserien *Fablernas värld*. I det kapitlet får vi också ta del av hans engagemang mot rivningsraseriet i Stockholm.

”Folia” heter det femte kapitlet, där Ulmert koncentrerar sig på vis- och diktsamlingen med samma namn. Kärlekens omöjlighet är ett viktigt tema som hon behandlar. Ett centralt avsnitt i det kapitlet gäller också Olle Adolphsons konstnär-